

УДК 159.9.019.4

Михайло Чуносів

**СКЛАДОВІ ГОТОВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА
ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ
НЕПОВНОЛІТНІХ**

Економічні та соціальні зміни, що відбуваються останніми роками в нашому суспільстві, зачіпають усі сфери життєдіяльності людини. Оцінка результатів цих соціальних реконструкцій неоднозначна, оскільки вони привели не лише до демократизації суспільства й забезпечення прав людини у сфері її соціальної активності, але й посилили негативні явища, що пов'язані з ростом насильства, конфліктності та напруженості між людьми в сучасному суспільстві. Однією з найактуальніших і соціально значущих завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні є пошук шляхів зниження процесу зростання злочинів серед молоді та підвищення ефективності її профілактики. Необхідність швидкого рішення цієї задачі обумовлена не лише тим, що в країні продовжує зберігатися досить складна криміногенна обстановка, але і тим, що до сфери організованої злочинності втягуються неповнолітні. В цілому можна відмітити, що злочинність молоді і приймає стійкий рецидивний характер. Як наслідок, така криміналізація молодіжного середовища позбавляє суспільство перспектив встановлення, в недалекому майбутньому, соціальної рівноваги та благополуччя.

Слід зазначити, що збереження стабільної тенденції в зростанні кількості скоєних правопорушень неповнолітніми свідчить, з одного боку, про складну соціальну ситуацію, з іншого боку – про недостатню профілактичну роботу зі сторони суспільних і державних установ.

Основним суб'єктом забезпечення профілактики правопорушень є держава, яка здійснює функції в цій області через органи державної влади. Об'єктами профілактики правопорушень складають причини й умови здійснення правопорушень, поведінка фізичних і діяльність юридичних осіб. Особливим об'єктом профілактичного впливу є неповнолітні. Виділення цієї категорії в особливий об'єкт зумовлено специфікою становлення особи неповнолітніх на початковому етапі їх життєвого шляху, сприйнятливістю неповнолітніх до різних видів як позитивного, так і негативного впливу, початком процесу формування світогляду та інше.

Одним з суб'єктів профілактичної діяльності серед неповнолітніх є соціальний педагог, до функціональних обов'язків якого входить організація системи профілактичних заходів щодо попередження делінквентної поведінки, як поведінки, що передуює появі злочинів. Наявні функціональні обов'язки детермінують особливі вимоги до професійних характеристик соціального педагога, що конкретизуються у складових

готовності соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх, та такі, що потребують додаткового теоретичного обґрунтування.

Дослідженню питань, пов'язаних зі сферою профілактики делінквентної поведінки, у яких відображені, прямо чи опосередковано, компоненти теоретичної та технологічної готовності соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки, відображені в працях науковців, зокрема: питання профілактики правопорушень (Р. Аванесов, Е. Алауханов, А. Алексеев, С. Белічева, В. Голіна, І. Гельфанд, А. Долгова, А. Закалюк, К. Ігошев, О. Кіберев, М. Кобець, П. Михайленко, В. Оржеховська, І. Сенчукова, В. Устинов, А. Лікарь); соціально-психологічних чинників появи відхиляючої поведінки (Н. Бочкарьова, Ю. Василькова, М. Ветров, А. Гоголева, О. Галічкіна, Є. Ільїн, Ю. Клейберг, Л. Леонова, А. Лічко, В. Менделевич, А. Родіонов, В. Татенко, Т. Титаренко, А. Хоміч, І. Фурманов); визначення категорії «делінквентна поведінка» (М. Галагузова, О. Змановська, Т. Хагуров, А. Хоміч, Є. Ільїн); напрямки, методики та технології соціально-педагогічної профілактики правопорушень (Н. Басов, О. Безпалько, Ю. Василькова, М. Галагузова, Л. Завацька, Н. Жигайло, В. Загвязинский, М. Зайцев, І. Зайнишева, А. Капська, А. Кравченко, Н. Краснова, Л. Кузнецова, Г. Кудашов, М. Лукашевич, А. Лукіна, Л. Мардахаєв, А. Мудрік, І. Мигович, П. Павленок, С. Пальчевський, М. Руднева, В. Сорочинська, О. Селіванова, Ю. Строков, Н. Никітіна, М. Глухова, С. Харченко, Л. Харченко, О. Холостова, П. Шептенко, В. Шахрай, М. Шакурова, М. Фірсов та ін.). Питання підготовки і професійного становлення соціальних педагогів (А. Алексюк, С. Архіпова, О. Безпалько, А. Белінська, Л. Бондар, Г. Вороніна, М. Галагузова, Л. Гусякова, І. Зазюн, А. Капська, О. Карпенко, М. Костікова, В. Сластьонін, Б. Шапіро, П. Шептенко та ін.).

Попри зростання кількості наукових праць в галузі профілактики делінквентної поведінки та розширення їх проблематики, питання підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх не була предметом системного вивчення та окремого аналізу, достатньо актуальним залишається проблема відображення науково обґрунтованих вимог до теоретичної та технологічної готовності соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх.

Метою даної статті є обґрунтування теоретичних та технологічних складових готовності соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх.

Готовність майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності, як визначає В. Сластенін, може розглядатися у трьох рівнях: особистісна (мотиваційна, морально-психологічна), теоретична та технологічна [1].

П. Шептенко та Г. Вороніна у своїй праці проводять деталізацію компонентів готовності студентів до соціально-педагогічної діяльності. Так параметр «особистісна готовність» визначає: рівень загальної культури, позитивної мотивації до професії, соціальну зрілість, активність та відповідальність, креативність, комунікативні здібності та якості, перцептивні здібності, організаційні здібності, стан фізичного та психічного здоров'я. Параметр «теоретична готовність» складається зі знань основ філософії, культурології, соціології, виховання; знань загальної теорії виховання, сучасних концепцій виховання; знань основ соціальної педагогіки, концепції соціального виховання; знань з педагогічної та соціальної психології та ін. Параметр «технологічна готовність» складається з володіння Технологіями реалізації діагностичної, прогностичної, організаторської, комунікативної, координаційної, профілактичної функцій та ін. [2].

На нашу думку, зазначені параметри готовності мають узагальнений характер, що не дозволяє конкретизувати теоретичні та технологічні компоненти готовності соціального педагога до профілактиці делінквентної поведінки. На нашу думку, розв'язання зазначеної проблеми треба починати з аналізу процесу формування поведінки людини.

Аналіз сучасних уявлень про процес формування поведінки (С. Л. Рубінштейн, К. К. Платонов, О. М. Леонтьєв, Д. М. Узнадзе, П. К. Анохін, К. В. Судаков, Ф. Б. Березін, В. Д. Шадріков, А. А. Файзуллаєв та ін.) показує, що формування поведінки є складним динамічним процесом, який має розгорнені тимчасові характеристики і визначається індивідуально психологічними особливостями особи та складається з чотирьох основних етапів: 1) оцінки наявної ситуації; 2) програмування діяльності; 3) ухвалення рішення; 4) ініціації програми діяльності. Проходження кожного етапу супроводжується системною взаємодією структурно функціональних компонентів і супроводжується подоланням внутрішніх конфліктів і зовнішніх перешкод [3; 4].

Основною ланкою, що визначає зміст процесу формування прийнятної поведінки є процес оцінки наявної ситуації. Наявна ситуація, з позицій кримінологічної науки має потенційні можливості для стимулювання протиправної дії через формування кримінального мотиву задоволення виниклих потреб. Метою оцінки наявної ситуації, з профілактичної точки зору, є поява «профілактичного ефекту». Під «профілактичним ефектом» розуміється зміна, в результаті оцінки наявної ситуації, психоемоційного стану суб'єкта, який характеризується появою внутрішньоособового мотиваційного конфлікту, що детермінуватиме подальший процес формування патернів планованої правоприйнятної поведінки. Для ослаблення суперечності, людині доведеться планувати свою діяльність з урахуванням задоволення всіх типів потреб, виділяючи з них найбільш значущу. У будь-якому випадку, людина поступатиме не

імпульсивно чи «стереотипно», а свідомо, що в цілому характеризуватиме прояву власне «профілактичного ефекту».

Проведені нами дослідження обґрунтовують наступні чинники появи профілактичного ефекту: 1) наявність суб'єктивного досвіду, що дозволяє провести суб'єктивну категоризацію конструктів зовнішнього середовища як протиправних; 2) наявність суб'єктивного досвіду про наслідки здійснених протиправних дій; 3) наявність моральних та соціальних настанов, які сприяють виникненню внутрішньоособового конфлікту при оцінці наявної протиправної ситуації [5].

В цілому ми вважаємо, що профілактична діяльність повинна бути направлена на формування умов, що сприяють появі «профілактичного ефекту», при цьому, чинниками появи профілактичного ефекту будуть: наявність суб'єктивного досвіду, який дозволяє провести суб'єктивну категоризацію конструктів зовнішнього середовища як протиправних; наявність суб'єктивного досвіду про наслідки здійснення протиправних дій; наявність моральних і соціальних настанов, що сприяють виникненню внутрішньоособового конфлікту при оцінці наявної протиправної ситуації.

Виходячи зі сказаного, профілактична діяльність соціального педагога повинна містити компоненти, що дозволяють сформувавши умови для появи «профілактичного ефекту». Цьому сприяє соціально-педагогічна технологія формування правоприйнятної поведінки. Раніше нами була описана соціально-педагогічна технологія профілактики делінквентної поведінки, яка направлена на формування у неповнолітніх: суб'єктивного уявлення про протиправні стани зовнішнього середовища; уявлень про невідворотність покарання за здійснення протиправних дій; здатності передбачати появу протиправної ситуації; негативного емоційного відношення до правопорушення як соціального явища; формування загально-моральних і етичних настанов за відношенням до себе та інших людей [5].

Враховуючи особливості формування делінквентної та правоприйнятної поведінки, умови прояву «профілактичного ефекту» та цільову спрямованість соціально-педагогічної технології профілактики делінквентної поведінки можливо конкретизувати складові теоретичної і технологічної готовності соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки. Так теоретична готовність до профілактики делінквентної поведінки, повинна складатися з компонентів, які характеризуються наявністю у соціального педагога теоретичних знань про: завдання державних органів влади щодо профілактики правопорушень; напрями та рівні профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх; соціально-психологічні умови формування правоприйнятної та делінквентної поведінки; мотиви появи делінквентної поведінки; поняття, умови та психологічний механізм появи «профілактичного ефекту»; особливості організації та функціонування правової системи по відношенню до неповнолітніх; початкові правові знання; особливості

психічного розвитку неповнолітніх на різних життєвих етапах; сучасні наукові підходи щодо організації профілактичного впливу. Технологічна готовність передбачає сформованість практичних навичок з реалізації: технології здійснення соціально-педагогічного профілактичного впливу на неповнолітніх; організації індивідуальної та групової роботи з профілактики делінквентної поведінки неповнолітніх; словесних методів профілактики делінквентної поведінки, у яких джерелом профілактичного впливу є усне або друкарське слово (лекція, розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, робота з книгою та інше); наочних методів профілактики делінквентної поведінки, у яких джерелом профілактичного впливу є спостережувані явища, предмети, наочна допомога; практичних методів профілактики делінквентної поведінки, у яких джерелом профілактичного впливу є практичні дії, що виконуються об'єктами профілактичної роботи (рольові і ділові ігри, групова дискусія, вправи, тестування і анкетування, тренінги вирішення соціально-педагогічних завдань на профілактичну тему); методів діагностики делінквентної поведінки та ін.

Професійна готовність соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки розглядатися у трьох рівнях: особистісна (мотиваційна, морально-психологічна), теоретична та технологічна. Складові теоретичної та професійної готовності соціального педагога до профілактики делінквентної поведінки мають бути конкретизовані, та передбачати окрім загальних параметрів й такі, що розкривають умови, методи й засоби соціально-педагогічної профілактики делінквентної поведінки. Конкретизація визначених параметрів дозволяє визначити цільову спрямованість професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики делінквентної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Слостенин В. А. Психология и педагогика : [учеб. пособ. для студ. высш.учеб. завед.] / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов. – М. : Академия, 2008. – 576 с.
2. Шептенко В. А. Методика и технология работы социального педагога : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений] / В. А. Шептенко, Г. А. Воронина. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Маклаков А. Г. Общая психология / Маклаков А. Г. – СПб : Питер, 2002. – 582 с.
4. Нормальная физиология. Курс физиологии функциональных систем / ред. К. В. Судакова. – М. : Медицинское информационное агентство, 1999. – 718 с.
5. Чуносков М. О. Соціально-педагогічна профілактика правопорушень : [навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей] / М. О. Чуносков. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – 116 с.